

केंद्र पुरस्कृत Accredited Agent for
Health and Extension of Livestock
Production (A-HELP) या योजनेच्या
अंमलबजावणीस प्रशासकीय मंजूरी प्रदान
करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग
शासन निर्णय क्रमांक: केंपुयो-२०२२/प्र.क्र.१३३/पदुम-४
मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरु चौक,
मंत्रालय विस्तार, मुंबई- ४०० ०३२.
दिनांक : २० जानेवारी, २०२३

- वाचा :-**
१. केंद्र शासनाचे अर्धशासकीय पत्र क्र. Z-१२०१६/५/२०२१/-CE & P, दि.२८.०१.२०२२
  २. केंद्र शासनाचे अर्धशासकीय पत्र क्र. Z-१२०१६/५/२०२१/-CE & P, दि.०४.०४.२०२२
  ३. अप्पर सचिव C & DD यांच्या अध्यक्षतेखाली दि.१७.०८.२०२२ रोजी कृषी भवन, नवी दिल्ली येथे आयोजित केलेल्या बैठकीचे इतिवृत्त.
  ४. केंद्र शासनाचे सहसचिव यांची आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांच्या कार्यालयात दि. १३.१२.२०२२ रोजी पार पडलेली बैठक.
  ५. केंद्र शासनाचे पत्र क्र. Z-१२०१६/५/२०२१/-CE & P/ (E १९१७३), दि.१५.१२.२०२२.
  ६. आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांचे पत्र क्र.पशुधन/विस्तार/प्र.क्र.२२७/२०४८९/२०२२/प.सं.१३. पुणे ६७, दि.१९.१२.२०२२

प्रस्तावना :-

राज्यात शेतकरी,पशुपालक यांना ग्रामपातळीवर विविध पशुवैद्यकीय सेवा पुरविण्याकरीता पशुसंवर्धन विभागांतर्गत जिल्हा पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये, तालुका लघु पशुवैद्यकीय सर्वचिकित्सालये, पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-१ व पशुवैद्यकीय दवाखाने श्रेणी-२ कार्यरत असून, तेथे सहाय्यक आयुक्त पशुसंवर्धन,पशुधन विकास अधिकारी, सहाय्यक पशुधन विकास अधिकारी, पशुधन पर्यवेक्षक आणि परिचर पैकी २ ते ५ अधिकारी / कर्मचारी असतात. प्राण्यांच्या आरोग्याशी संबंधित नियमित कर्तव्ये सोडून या अधिकारी कर्मचाऱ्यांना इतर शासकीय कामांकरीता बराच वेळ द्यावा लागतो. ही पोकळी भरून काढण्यासाठी “आरोग्य आणि पशुधन उत्पादनाच्या विस्तारासाठी मान्यता प्राप्त कार्यकर्ता A-HELP (Accredited Agent for Health and Extension of Livestock Production) या नावाने समुदाय आधारित पशुसखी कार्यकर्त्यांचा गट स्थापन करून प्रथदर्शी केंद्र पुरस्कृत महाराष्ट्र राज्यासह मध्य प्रदेश, कर्नाटक, बिहार, झारखंड,उत्तराखंड व जम्मू आणि कश्मीर या राज्यांमध्ये राबविण्यात येणार आहे.

स्वयंसहायता गट (SHG) व्यासपीठाचा लाभ घेण्यासाठी व अभिसरणाद्वारे ग्रामीण आर्थिक वाढीसाठी दीनदयाळ अंतोदय योजना-राष्ट्रीय ग्रामीण उपजिविका अभियान (DAY-NRLM), केंद्र शासनाचे ग्रामीण विकास मंत्रालय (MoRD) आणि केंद्र शासनाचे पशुसंवर्धन आणि दुग्धव्यवसाय विभाग

(DAHD) यांच्यामध्ये १ सप्टेंबर, २०२१ रोजी सामंजस्य करार करण्यात आलेला आहे. सदर सामंजस्य कराराच्या अनुषंगाने केंद्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागाने A-HELP करीता संयुक्त अंमलबजावणी मार्गदर्शक सुचना (Joint Implementation Guidelines) निर्गमित केलेल्या आहेत. सदरहु योजनेच्या राज्यातील अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येत आहे.

शासन निर्णय:-

आरोग्य आणि पशुधन उत्पादनाच्या विस्तारासाठी मान्यता प्राप्त कार्यकर्ता A-HELP (Accredited Agent for Health and Extension of Livestock Production) या केंद्र पुरस्कृत योजनेची राज्यात अंमलबजावणी करण्यास याद्वारे प्रशासकीय मान्यता देण्यात येत आहे.

१. A-HELP ची भूमिका व जबाबदाऱ्या:-

१.१ A-HELP अंतर्गत उपलब्ध होणारे पशुधन संसाधन व्यक्ती (एलआरपी) हे गाव पातळीवर किंवा गावांच्या समुह पातळीवर कार्यरत राहणार असून, आवश्यक असल्यास पशुधन संख्या / कुक्कुट संख्या / गाव संख्येनुसार त्यांची संख्या एकापेक्षा जास्त असू शकेल.

१.२ निवडलेली व्यक्ती ही पशुसंवर्धन विभागाशी दुवा जोडणारी राहणार असून, सेवा देणारा शेवटचा विस्तार कार्यकर्ता म्हणून शेतकऱ्यांच्या दारात २४x७ सेवा देईल. A-HELP यांची कौशल्यवृद्धी आवश्यकतेनुसार निरंतर प्रशिक्षणाद्वारे केली जाईल.

१.३ पशुवैद्यकीय दवाखान्यांच्या स्तरावर विविध दैनंदिन कामकाजामध्ये त्यांचा उपयोग करून घ्यावयाचा आहे. जसे की, प्रतिबंधात्मक लसीकरण, जंतनाशन, इ. जर अशा व्यक्ती कृत्रिम रेतन सेवादाते म्हणून कार्य करत असल्यास गायी-म्हशींमधील कृत्रिम रेतन कार्य, फिरत्या पशुवैद्यकीय केंद्रांसमवेत समन्वय साधणे, ग्राम पातळीवर पशु आरोग्य शिबीरांचे आयोजन करणे, पशुरुग्णांवर प्रथमोपचार करणे, ग्राम पातळीवरील पशुसंवर्धन समितीच्या बैठकींना उपस्थित राहणे, तसेच, राज्याच्या पशुसंवर्धन विभागाच्या धोरणांची अंमलबजावणी करण्यामध्ये मदत करणार आहेत. विशेषतः ज्या पशुपालकांना पशुवैद्यकीय आरोग्य सेवा मिळण्यामध्ये अडचणी येत आहेत, अशा पशुआरोग्य-संबंधित सेवांसाठी A-HELP कार्यकर्ता हा पहिला दुवा असेल.

१.४ A-HELP आपल्या कार्यक्षेत्रातील सर्व पशुधन आणि कुक्कुट पक्ष्यांच्या नोंदी ठेवून ती माहिती तालुका स्तरावरील उपक्रमांच्या यशस्वीतेसाठी व समन्वयासाठी पशुधन विकास अधिकारी (विस्तार) यांना उपलब्ध करून देईल.

१.५ A-HELP पशुपालकांमध्ये इनाफ टॅगिंगबद्दल जागृती निर्माण करून पशुधनास इनाफ टॅगिंगकरीता प्रोत्साहित करेल. पशुधनास इनाफ टॅगिंग केल्यानंतर त्याची इनाफ प्रणालीवर नोंदणी होईल हे सुनिश्चित करेल. तसेच, इनाफ प्रणालीमध्ये माहिती भरण्यास मदत करेल.

१.६ A-HELP कार्यक्षेत्रातील पशुपालक आणि पशुधन निरोगी राहण्याकरीता पशुपालकांमध्ये मूलभूत स्वच्छता आणि स्वच्छ व्यवस्थापन पद्धतीविषयी जागरूकता निर्माण करतील. तसेच, पशुवैद्यकीय आरोग्य सेवांबद्दल इतर माहिती देखील देतील.

१.७ A-HELP शेतकरी, पशुपालकांना विविध विभाग /संस्थांकडून कर्ज वा इतर लाभ मिळविण्यासाठी समुपदेशन करून सर्व संबंधीत माहिती देतील आणि कर्जासाठी अर्ज भरण्यास /अपलोड करण्यास किंवा अर्जाच्या प्रगतीचा मागोवा घेण्यास मदत करतील.

१.८ पशुसंवर्धन विभागाच्या कॉल सेंटरशी समन्वयाकरीता A-HELP आपला भ्रमणध्वनी क्रमांक फिरत्या पशुवैद्यकीय दवाखान्यावरील पशुवैद्यकास उपलब्ध करून देतील.

१.९ पशुसंवर्धन विभागाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार पशुपालकांना पशुधनाचा विमा उतरविण्यासाठी मदत करतील.

१.१० पशुपालकांना चारा उत्पादन तसेच, पशुधनाच्या समतोल आहाराबाबत मार्गदर्शन करतील.

१.११ एकात्मिक पाहणी योजना आणि पशुगणनेच्या इतर कार्यक्रमांच्या बाबतीत A-HELP प्रगणक म्हणून देखील काम करू शकतील.

२ केंद्र व राज्य शासनाचा पशुसंवर्धन विभाग, राष्ट्रीय ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान आणि राष्ट्रीय दुग्धविकास मंडळ यांच्या भूमिका व जबाबदाऱ्या:-

२.१ केंद्र शासनाचा पशुसंवर्धन विभाग राज्य पशुसंवर्धन विभागास मार्गदर्शक तत्वे निर्गमित करेल.

२.२ राज्य पशुसंवर्धन विभाग व महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान हे समन्वयाने काम करतील. पशुसंवर्धन विभागाकडून महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियानास आवश्यक ते प्रसिध्दी प्रचार व विस्तार साहित्य उपलब्ध करून देण्यात येईल.

२.३ A-HELP यांच्यामार्फत केले जाणारे विविध तांत्रिक कामकाज जसे की, लसीकरण, जंतनाशन, कृत्रिम रेतन कार्य इ. यावर पशुसंवर्धन विभाग त्यांच्या अधिनस्त यंत्रणेमार्फत देखरेख करेल. तसेच, या अनुषंगाने आवश्यक ते निर्देश आणि साधनसामग्री उपलब्ध करून देईल.

२.४ कृत्रिम रेतन प्रशिक्षण व त्याकरीता लागणाऱ्या साहित्याचा पशुसंवर्धन विभागकडून A-HELP यांना पुरवठा करून MAITRI च्या धर्तीवर कृत्रिम रेतन कार्यावर देखरेख करेल.

२.५ राष्ट्रीय ग्रामीण उपजीविका अभियानाकडे उपलब्ध असलेल्या राष्ट्रीय, राज्य, जिल्हा आणि तालुका स्तरावरील यंत्रणेचा वापर A-HELP यांच्यासाठी करेल.

२.६ पशुसंवर्धन विभागाच्या सहाय्याने A-HELP यांची कौशल्यवृद्धी तसेच, आवश्यकतेनुसार निरंतर प्रशिक्षण देण्यासाठी राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळ ही नोडल एजन्सीची भूमिका बजावेल.

२.७ राज्य पशुसंवर्धन विभागातील अधिकारी यांना राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळामार्फत टीओटीचे प्रशिक्षण आयोजित करण्यात येईल.

३. A-HELP निवडीची कार्य पद्धत:-

३.१ महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान यांच्यामार्फत त्यांच्याकडे कार्यरत असलेल्या व पशुसखी म्हणून काम करण्यास इच्छुक असलेल्या व्यक्तींमधून A-HELP यांची निवड करण्यात यावी.

३.२ ज्यांनी यापूर्वी पशुसखी म्हणून चांगले कार्य करून गावपातळीवर शेतकरी, पशुपालक यांचा विश्वास संपादित केला आहे, अशांना प्राधान्य देण्यात येईल.

३.३ आवश्यकता भासल्यास जिल्हा/ तालुका पातळीवरील A-HELP यांची निवड टप्प्या टप्प्याने करण्यात येईल.

४. A-HELP निवडीचे निकष:-

A-HELP यांची निवड करण्यासाठी राज्य शासनास मुभा राहिल तथापि, A-HELP निवडतांना सदर व्यक्ती-

४.१. A-HELP मूळता: दीनदयाळ अंतोदय योजना-राष्ट्रीय ग्रामीण उपजिविका अभियान (DAY-NRLM) च्या स्वयंसहायता गटाची स्त्री सदस्य असणे आवश्यक आहे.

४.२. A-HELP संभाषण कौशल्य, नेतृत्व गुणसंपन्न असणे व तिचे शिक्षण किमान इयत्ता आठवी उत्तीर्ण असणे आवश्यक आहे. या शैक्षणिक पात्रतेचे A-HELP उपलब्ध न झाल्यास शैक्षणिक पात्रता कमी करण्याची मुभा राहिल.

४.३. गायी-म्हशींमध्ये कृत्रिम रेतन सेवा पुरिवण्यासाठी योग्य शैक्षणिक अर्हतेचे A-HELP उपलब्ध न झाल्यास क्षेत्रीय अधिकारी यांच्याशी सल्ला मसलत करून शैक्षणिक अर्हता शिथिल करता येवू शकेल.

४.४. समाजातील वंचित घटकांना आवश्यक ते प्रतिनिधित्व देण्यात यावे.

४.५. स्वयंसहायता बचत गटातील सदस्यांमधून स्त्री मैत्रिज / कृत्रिम रेतन सेवादाता / पशुसखी यांना प्राधान्य देण्यात यावे.

४.६. A-HELP डिजिटल साक्षर असावी, आवश्यक असल्यास त्याकरीता त्यांना प्रशिक्षण देण्यात यावे.

५. A-HELP प्रशिक्षण:-

राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळ यांनी A-HELP यांच्यासाठी महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान आणि राज्याचा पशुसंवर्धन विभाग यांच्या सहकार्याने १६ दिवसांचे प्रशिक्षण आयोजित करेल.

६. योजना अंमलबजावणी करीता विविध स्तरावरील समित्या:-

सदर योजनेच्या राज्यातील अंमलबजावणी करीता खालील प्रमाणे राज्य समन्वय समिती (SCSC), आणि जिल्हा स्तरावर समन्वय समितीचे (DCSC) गठन करण्यात येत आहे.

६.१ राज्यस्तरीय समन्वय समिती (SCSC- State Co-ordination & Synergy Committee),

१	अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव (पदुम), मंत्रालय, मुंबई	अध्यक्ष
२	अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, ग्राम विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई	
३	आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे	सदस्य
४	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान, मुंबई	सदस्य
५	मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर	सदस्य
६	व्यवस्थापकीय संचालक, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ, पुणे	सदस्य
७	निबंधक, महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषद, नागपूर	सदस्य
८	महाव्यवस्थापक, (प्रशिक्षण) राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळ, आणंद, गुजरात	सदस्य
९	उपायुक्त पशुसंवर्धन (पशुधन व कुक्कुट) पशुसंवर्धन आयुक्तालय, पुणे	सदस्य सचिव

आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे हे सदर समितीचे संयोजक राहतील. सदर समिती राज्य स्तरावरील योजनेच्या अंमलबजावणीची देखरेख करेल. तसेच, स्थानिक गरजा आणि संसाधने याचा विचार करून, केंद्र शासनाकडून निर्गमित करण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सुचनांमध्ये सुधारणा करण्याचे अधिकार सदर समितीस राहतील.

६.२ जिल्हा स्तरीय समन्वय समिती (District level Co-ordination & Synergy Committee: DCSC)

१	जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त	अध्यक्ष
२	जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी , जिल्हा परिषद	सदस्य
३	जिल्हा अभियान सहसंचालक ,MSRLM	समन्वयक
४	प्रकल्प संचालक जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा	सदस्य
५	पशुधन विकास अधिकारी, जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र	सदस्य सचिव

सदर समिती जिल्हा स्तरावरील योजनेच्या अंमलबजावणीची देखरेख करेल. तसेच, क्षेत्रीय यंत्रणेस आवश्यक त्या सुविधा उपलब्ध होण्यासाठी मदत करेल.

७. A-HELP ची कार्ये:-

७.१. A-HELP च्या कामाचे वेळापत्रक लवचिक असेल व ते शिबिरे आणि प्रशिक्षणासाठीची वेळ वगळता आठवड्यातील चार दिवस दररोज सुमारे दोन ते तीन तासापुरती मर्यादित असेल.

७.२. पशुसंवर्धन विभागाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार A-HELP कृत्रिम रेतनाचे कार्य करतील. त्याचप्रमाणे, ती फिरत्या पशुवैद्यकीय दवाखान्यावरील पशुवैद्यक यांच्यासोबत समन्वयासाठी त्यांच्याकडून प्राप्त मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करेल.

७.३ तालुका स्तरावर A-HELP पशुसंवर्धन विभागाच्या मदतीने सहकारी दुग्ध व इतर स्वयंसेवी संस्थांशी सल्लामसलत करून पशुआरोग्य शिबिरे तथा जनजागृती शिबिरे आयोजित करेल.

७.४ A-HELP पशुधनाच्या प्रथमोपचारासाठी आवश्यक औषधे, जंतनाशक औषधे, पोषण पूरक औषधे / खनिज मिश्रणे इत्यादी वितरणासाठी संबंधित पशुवैद्यकाकडून उपलब्ध करून घेवून साठा करून ठेवतील. तसेच, गरजू शेतकरी, पशुपालकांकडील रुग्ण पशुंवर प्रथमोपचार / सल्ला / अर्ज भरणे इत्यादी संदर्भात आवश्यक असलेली मदत पशुसंवर्धन विभागाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार करतील.

७.५ A-HELP आवश्यकतेनुसार गाव पातळीवरील कृषी / पशुसंवर्धन समित्यांच्या बैठकांना उपस्थित राहतील.

८. A-HELP यांना देय मानधन:-

केंद्र शासनाच्या या योजनेच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार A-HELP हे मानद (Honorary) तत्वावर काम करतील व याकरिता त्यांना कोणतेही वेगळे मानधन देय राहणार नाही. तथापि, त्यांना महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण जिवनोन्नती अभियान यांच्यामार्फत ज्या प्रचलित दरांप्रमाणे मानधन देण्यात येते ते शासनाने वेळोवेळी घेतलेल्या निर्णयानुसार लागू राहिल. तसेच, केंद्र / राज्य शासनाने लसीकरण, बिल्ला लावणे, इनाफ नोंदी, कृत्रिम रेतन करणे इत्यादी कार्यक्रमासाठी वेळोवेळी निश्चित केलेले मानधन देय राहिल.

शेतकरी, पशुपालक यांना कर्ज मिळविण्याकरीता अर्ज भरण्यास /अपलोड करण्यास किंवा अर्जाच्या प्रगतीचा मागोवा घेण्यासाठी केंद्र शासनाच्या पशुसंवर्धन विभागाने वेळोवेळी निश्चित केलेले मानधन A-HELP यांना देय राहिल.

या अनुषंगाने आवश्यक त्या सविस्तर मार्गदर्शक सूचना आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांनी सर्व संबंधित क्षेत्रीय अधिकारी यांना निर्गमित कराव्यात

सदरचा शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून, त्याचा संगणक संकेतांक २०२३०१२०१८०११८२००१ असा आहे. सदर शासन निर्णय डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून निर्गमित करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(डॉ. संजय वि. डोईजोडे)

अवर सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. अपर मुख्य सचिव, ग्राम विकास विभाग, बांधकाम भवन, मुंबई
२. आयुक्त पशुसंवर्धन, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
३. सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद
४. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य ग्रामिण जिवनोन्नती अभियान, मुंबई
५. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपुर
६. व्यवस्थापकीय संचालक, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ, पुणे
७. निबंधक, महाराष्ट्र राज्य पशुवैद्यक परिषद, नागपूर
८. महाव्यवस्थापक (प्रशिक्षण) राष्ट्रीय दुग्ध विकास मंडळ, आणंद, गुजरात
९. सर्व प्रादेशिक सहआयुक्त पशुसंवर्धन
१०. सर्व प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास यंत्रणा
११. मा.मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांचे स्विय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
१२. मा.मंत्री (पशुसंवर्धन) यांचे विशेष कार्य अधिकारी, मंत्रालय, मुंबई.
१३. सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त
१४. सर्व जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद
१५. अवर सचिव (पदुम -३), कक्ष अधिकारी (पदुम १, २ व १६) कृषी व पदुम विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१६. निवड नस्ती पदुम-४.